

MODERN KİMYANIN KURUCUSU

CABİR BİN HAYYAN

Bilim, daha önceki yazılarımızda da belirttiğimiz gibi şu ya da bu milletin ürünü değil, bilâkis bütün bir insanlığın göz nurunun ve alınterinin karşılığı; başlangıcı ise, insanın yaratılış tarihidir. Bugünkü kimya da diğer bilim dalları gibi insanlığın çok eskiden beri uğraştığı bir bilim dalıdır. Akdeniz uygarlığında özellikle Mısır'da sanatkarlar, çeşitli filizlerden metaller, bitkilerden boyalar ve ilaçları elde ettiler. Daha sonra bu kimya sanatına sihirbazlık karıştı. Sanat-sihir karışımı diyebileceğimiz simya (alşimi) doğdu. Bunun bir fen bilimi olmadığını ispat edip, ondan ayrı olarak kimya bilimini yeniden kuran Cabir bin Hayyan, bugünkü modern kimyanın da temellerini atmış oldu.

HAYATI

Hayatı hakkında belgeye dayalı fazla bir bilgi bulunmamakla birlikte Horasan'ın Tus şehrinde doğduğu, Harran (Urfa)'da yaşadığı söylenmektedir. Bazı kaynaklarda da Harran'da doğduğu ve Kufe (Irak)'de yaşadığı ileri sürülmektedir. Doğduğu yer gibi doğum ve ölüm tarihleri de kesin olarak bilinmiyor. Bazı kaynaklarda 721-805 tarihleri gösteriliyor ise de diğer kaynaklarda bu tarih, sadece 8. yüzyılın ikinci yarısı ile 9. yüzyılın başları şeklinde veriliyor.

Ortaya koyduğu eserleri ve çalışmaları ile kendisinden 1000 yıl sonra gelen, kimya tarihinde de modern kimyanın kurucusu olarak tanıtılan Fransız fizik ve kimya bilgini Lavoisier'e öncülük eden Cabir, fen bilimlerindeki diğer İslamî ilimlerle birlikte okudu. Bu bilimin bütün dallarında eser verdi. Batı'da "Geber" biçiminde telafuz edilen Cabir, kimya bilimini, eserlerinde "hocam" diye bahsettiği Cafer-i Sadık'tan öğrendi. Başka kimlerden ders aldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, Emevi halifelerinden ikincisinin oğlu olan Halid bin Yezid'in de, O'nun hocalarından olduğu rivayet edilmektedir.

Eserlerinde kimyasal maddeleri, uçucu maddeler, uçucu olmayan maddeler, yanmayan maddeler, madenler olmak üzere dört ayrı grupta toplamasıyla kimyada ilmi sınıflandırmanın ilk örneklerini ortaya koyan Cabir bin Hayyan'ın kimya başta olmak üzere tıp, fizik, astronomi ve felsefe alanlarında birçok hizmetleri olmuştur. Bunların içinde en önemli olanı da Arapça "Cüz-ü lâyetecezza" diye tabir ettiği "atom" ile ilgili buluşudur. (Yunanlı bilginler maddenin en küçük parçasına bölünemez manasına gelen "atom" demişlerdi). Bundan yaklaşık 1200 yıl kadar önce bu hususu, "Maddenin en küçük parçası olan "Cüz'ü lâyetecezza (atom)" da yoğun bir enerji vardır. Yunan bilginlerinin iddia ettiği gibi bunun parçalanamayacağı söylenemez. O da parçalanabilir, Parçalanınca da öylesine bir güç meydana gelir ki, Bağdat'ın altını üstüne getirebilir. Bu, Allah'ın kudret nişanıdır" şeklinde açık ve net bir şekilde ortaya koyan Cabir bin Hayyan, kimyanın geniş uygulama alanı olan arıtma konusu ile ilgili ilk örnekleri ortaya koymuş; antma yollarından kilsleştirme, kalsinasyon, oksitlenme, süblimnasyon, damıtma, eritme, ergitme, çökeltme ve billurlaştırmaya ait kimyasal işlemleri de ilk olarak uygulamaları ile birlikte açıklamıştır. Bunların yanısıra sirke ile asetik asidi elde etme yollarını ilk olarak ortaya koyup bugünkü modern gıda teknolojilerine imza attığı gibi nitrik asit, maizerin, vitriol yağı, gümüşnitrat maddelerini keşfettiği de bilim tarihi kaynaklarında kayıtlıdır. Bazı kaynaklarda cebir biliminin de kurucusu olduğu belirtilerek, bu bilime onun adı verildiği ifade edilmektedir.

ESERLERİ

Cabir'in yazdığı eserler, asırlarca Doğu medeniyetinde okutulmuş, bugün İspanya olarak bilinen Endülüslü bilim adamları vasıtasıyla da Avrupa'ya geçmiştir. Kaynaklar, kendisine ve öğrencilerine atfedilen eser sayısının 500'den fazla olduğunu belirtir. Kendisinin yazmış olduğu eserlerden bir kısmı kaybolmuş olup, 27 tanesi 1473-1710 yılları arasında Lâtince ve Almanca olarak Nusenberg, Frankfurt ve Strazburg'ta basılmıştır.

Basılmış eserlerinden bazıları:

Kitabü'l-beyan, Kitabü'l-hacer, Kitabü'n-nür, Kitabü'l-izah...

Basılmamış eserlerinden bazıları:

Kitabü's-ş-şems, Kitabü'l-kamer, Kitabü'l-hayyavan, Kitabü's-sema, Kitabü'l-arz...

Bütün bu eserlerin yanında kendisine çeşitli maksatlarla atfedilen siyasi kitaplar da var; ancak bu kitapların kendisi ile bir ilişkisi yoktur. □